

LIETUVOS SOCIALINIO-EKONOMINIO GYVENIMO ISTORIJOS ŠALTINIŲ LEIDINIAI IR BIBLIOGRAFIJOS

A. LIACHOVICIŪTE

Pagrindinę vietą Lietuvos feodalinio laikotarpio istorijoje užima feodalizmo genezės, klasių kovos vystymosi, Lietuvos valstiečių istorijos klausimai. Buržuazinėje istoriografijoje šie klausimai buvo mažai tyrinėti dėl buržuazinių istorikų klasinių pozicijų ir tyrinėjimo metodologijos ribotumų. Ikitarybiniais metais tebuvo sukaupta nedaug medžiagos apie valstiečių ekonominę ir teisinę padėtį, jų prievoles, santykius su žemvaldžiais, pasipriešinimą išnaudojimui ir kt. nuo seniausių laikų iki 1861 metų reformos. Nerinkti ir netyrinėti dokumentai bei kiti šaltiniai, duodantieji vertingos medžiagos šiems klausimams nušviesti.

Vienintelis tokio pobūdžio darbas buvo prof. K. Jablonskio 1934 m. „Istorijos archyve“ paskelbti XVI a. Lietuvos inventoriai¹. Darbo pratarėje K. Jablonskis nurodo, kad „sistemingo Lietuvos istorijai pažinti šaltinių leidimo reikalas visų dirbančių istorijos srityje aiškiai yra jaučiamas ir pribrendęs“

Rinkinyje paskelbti 158 anksčiau niekur nespausdinti inventoriai. Sudarytojas nurodo, kad inventoriais čia suprantami „ne tiksliai tikrieji inventoriai, kurie pačiuose aktuose vadinami inventoriais arba rejestrais, bet ir antstolių įvedamieji kvitai arba visokie kitokie aktai, kurių svarbiausią dalį sudaro turto, žmonių ir jų pareigų surašymai“ (p. IX). K. Jablonskis nurodo, kad inventorių teikiamą medžiagą galėtų smarkiai papildyti įvairūs sąrašai skunduose dėl užgrobimo, pasisavinimo ir kt. Tačiau „jie neturi to sauso bešališkumo, kuris pažymi tikruosius inventorius, todėl jie patikimi nuošaliai“ (p. IX). Rinkinyje dažnai skelbiami tos pačios vietos įvairių laikų inventoriai — iš to galima susidaryti vaizdą apie vykstančius pasikeitimus ūkyje ir visuomeniniuose santykiuose. Leidinyje pateikti seniausieji dar iki valakų reformos laikų, inventoriai (Nr. 1, 3), kurių nedaug tėra žinoma, ir kiti vertingi dokumentai. Leidinyje publikuojamų dokumentų pagrindinė dalis — Vytauto Didžiojo Universiteto Bibliotekos rankraščiai (dabar VVU ir MA bibliotekų fonduose). Dalis inventorių paimta iš kitų tuometinių archyvų Kaune: Centralinio Valstybės, Kauno Arkivyskupijos kurijos, Kauno apygardos teismo; pora — iš dvarų archyvų, vienas — iš Prūsijos Valstybės Archyvo Karaliaučiuje.

¹ XVI amžiaus Lietuvos inventoriai. Surinko K. Jablonskis. K., 1934. XII, 679, 131 p. (Vytauto Didžiojo Universiteto leid. Nr. 2, Istorijos archyvas, t. I) — Bibliogr.: Kitur spausdintų inventorių sąrašas, p. X—XII.

Rinkinyje nėra pateikti visi ligi tol nespausdinti XVI a. Lietuvos inventoriai. K. Jablonskis nurodo, kad jų dar esama ne tik Kaune, bet ir Varšuvoje, Maskvoje ir kitur. Kai kurie iš jų aptarti paaiškinimuose. Apie nespausdintus Lietuvos inventorius yra žinių literatūroje ir kt. Sudarytojas teigia, kad rinkinyje „duodamas maždaug trečdalis visos išlikusios tos rūšies istorinės medžiagos“ (p. IX).

Leidinyje dokumentai išdėstyti griežtai chronologine seka, pradedant XVI a. pirmosios pusės Užantalieptėnų ūkininkų sąrašu ir 1539.IV.2 bajorės Onos Daugėlaitės dvarelio Vilkijos valsčiuje inventoriumi, baigiant 1600 m. spalio 17 d. Kraukėnų dvaro, Upytės pav. inventoriumi (Nr. 150). Po juo einantis skirtukas atskiria dar aštuonis turinyje nenurodytus ir įžangoje neapartus dokumentus².

Istorikui didelę vertę turi ne tik pačių dokumentų tekstų paskelbimas, bet ir papildomi duomenys apie juos. Tai bibliografinė-istorinė informacija, reikalinga, išsamiai tyrinėjant pačius inventorius ir jų skelbimo istoriją, taip pat duodanti daug medžiagos bibliotekų ir archyvų istorijai pažinti, bibliografiniam darbiui ir t. t. Rinkinyje „XVI amžiaus Lietuvos inventoriai“ prieš kiekvieną dokumento tekstą trumpai nurodoma, kokioje bibliotekoje ar archyve ir kurioje vietoje yra rankraštis, pvz., „Iš 1590 m. birželio mėn. 13 d. įrašo Žemaičių žemės teismo knygoje, kn. Nr. 17, p. 77—78, Vytauto Didžiojo Universiteto bibliotekoje“ (Nr. 52). Taip pat nurodomi defektai rankraščiuose (Nr. 43), dokumento turinio paskelbimo ypatybės (Nr. 53), tikslios datos nustatymo klausimai (Nr. 155), nurodoma, kuriuose darbuose inventorius paminėtas (Nr. 156) ir pan. Dokumentai skelbiami originalo kalba (rusų, lenkų), nekeičiant rašybos, tik kai kur ją suprasinant.

Plačiau rinkinio turinį atskleidžia labai kruopščiai paruoštos, labai išsamios vardų ir pavadinimų bei dalykų rodyklės.

Apimties atžvilgiu mažiausią, tačiau turinio atžvilgiu labai reikšmingą rinkinio dalį sudaro kitur atspausdintų XVI a. inventorių sąrašas. Tai pirmoji publikuotų Lietuvos inventorių bibliografija. Joje registruojamos 98 pozicijos, atspausdintos daugiausia XIX a. pabaigos ir keliuose XX a. pradžios leidiniuose³. Ši ligi tol niekur nesurinkta ir neapibendrinta medžiaga parodo Lietuvos inventorių publikavimo istoriją. Knygos įžangoje nurodyta, kad čia užregistruoti dokumentai sudarytų maždaug tokį pat tomą, kaip inventoriai, „Istorijos archyvo“ I tome skelbiami pirmą kartą. Taip pat pabrėžiama, kad į sąrašą įtraukti „tik lietuvių gyvenamojo krašto inventoriai“ (p. IX), kaip išimtį pateikiant tik vieną kitą iš dabartinėje Baltarusijos TSR teritorijoje buvusių vietovių. Sąraše registruojami dokumentai išdėstyti chronologine seka, taip pat kaip rinkinyje

² 1550 ir 1552 m. Balininkų dvaro pasėlio apyskaitos (Nr. 151); 1557 m. gegužės mėn. 16 d. Galvydiškių dv., Kražių valsč., ir Vaiguvos dv., Užvenčio valsč., surašymas ir įkainojimas (Nr. 152); 1561 balandžio mėn. 13 d. bajoro Stanislovo Daukanto palikimo Dirvenų dvarelyje surašymas (Nr. 153); 1569 m. liepos mėn. 14 d. įvedamasis raštas į kelis ūkininkus netoli Ramygalos, Upytės pav., ir jų gyvulių sąrašas (Nr. 154); 1569(?) m. Rebdžių kaimo, Vilkijos valsč., inventorius (Nr. 155); 1561 m. spalio mėn. 12 d. Jurbarko valsč. ir Naujosios Valios (Virbalio) inventorius (Nr. 156); 1563 m. Išrašas iš Mažųjų Dirvenų valsč. inventoriaus (Nr. 157); 1563 Raktišio bažnyčios ir klebonijos inventorius (Nr. 158).

³ Археографический сборник документов, относящихся к истории Северозападной Руси. Вильна; Акты, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов. Вильна; Документы Московского архива Министерства Юстиции. Т. I. М., 1897; Любавский М. Областное деление и местное управление Литовско-русского государства. М., 1892. Приложения; «Powiat Oszmiański», cz. I. 1896; «Писцовая книга Гродненской экономии», ч. I. Вильна, 1881; «Ревизия пуш и переходов звериных...», Вильна, 1867; Grzegewski B. Kościół Ewangelicko-Reformowany w Kielmach, Warszawa, 1912; Z wieku Mikolaja Reja. Księga jubileuszowa 1505—1905. Warszawa, 1905.

pateikti inventoriai. Toks išdėstymas yra labai aiškus ir patogus kiekvienam, besinaudojančiam rinkinio medžiaga.

Kiekvienos sąrašo užregistruotos pozicijos aprašą sudaro pilnas dokumento pavadinimas, paprastai prasidedantis jo sudarymo data, išskyrus keletą atvejų, kai data nėra visiškai aiški (Nr. 1, 2, 3). Po to duodamas leidinio, kuriame buvo paskelbtas dokumentas, pilnas aprašas. Visur labai tiksliai pateikiami tęstinų ir periodinių leidinių tomai, numeriai, puslapiai. Tomų paskelbimo metai beveik niekur nepažymėti. Apraše nurodomi paskelbtųjų dokumentų defektai, pvz., be pabaigos (Nr. 15), nepilnas (Nr. 21) ir pan. Kai kur tai nusakyta trumpoje anotacijoje po aprašu. Čia taip pat pateikiamos papildomos bibliografinės žinios: apie dokumentų perspausdinimą (Nr. 68), ištraukų atspausdinimą (Nr. 25), žinios apie rankraštį ar kelis to paties rankraščio variantus (Nr. 25, 20), jų paskelbimo ypatybes, įžangas (Nr. 23) ir kt. Tokios anotacijos duodamos prie nedaugelio pozicijų, tik ten, kur jos iš tikrųjų buvo reikalingos. Šios anotacijos žymiai padidina bibliografijos vertę.

Visa aukščiau pateikta medžiaga rodo, kad prof. K. Jablonskis pirmasis ėmėsi išsamiai tyrinėti Lietuvos inventorių — vieną iš pagrindinių feodalinės Lietuvos valstiečių istorijos šaltinių. Bibliografijoje nurodytos ankstesnės inventorių publikacijos yra daugiau atsitiktinės, susijusios su vieno ar kito istoriko darbais, senovinių aktų tyrimo komisijos veikla ir pan. K. Jablonskio darbas — nuoseklių ir sistemingų tyrinėjimų rezultatas. Jo paruoštas dokumentų rinkinys ir pirmoji Lietuvos inventorių bibliografija yra aukšto mokslinio lygio ir ligi šiol turi didelę vertę specialistams. Dėl įvairių kliūčių į rinkinį nepateko kai kurie Varšuvoje ir Maskvoje esantieji svarbūs inventoriai. Leidinį galėtų papildyti sąrašas K. Jablonskiui, matyt, žinomos literatūros, kurioje yra žinių apie nespausdintus Lietuvos inventorių.

Vienas iš stambiausių tokių šaltinių yra XIX a. pabaigos — XX a. pradžios Vilniaus Viešosios bibliotekos rankraščių skyriaus fondų aprašymas⁴. Vilniaus Viešoji biblioteka turėjo nepaprastai turtingus Lietuvą liečiančių rankraštinų dokumentų fondus, jų tarpe daug feodalinų žemės valdų ir kitų inventorių. Ši medžiaga atsispindėjo jos fondų „Aprašyme...“ Tiesa, keliolika Viešojoje bibliotekoje saugomų inventorių originalų prieš tai jau buvo nurodyta P. Giltebranto darbe⁵, kurio antroji dalis vėliau buvo perspausdinta aukščiau minėto katalogo III tome. Pirmajame jo tome aprašomi bažnytiniai inventoriai: Vilniaus jėzuitų kolegijos dvarų, Vilniaus kapitulos, įvairių bažnyčių inventoriai, revizijų metu padaryti inventoriai surašymai ir kt., iš viso apie 1400 vienetų. Antrajame tome, skyriuje „Инвентари и разные дела“, duotas 160, daugiausia XVIII—XIX a., inventorių sąrašas (Nr. 246—406) be jokių anotacijų ir paaiškinimų. Šio tomo prieduose išties paskelbti du bažnytiniai inventoriai (Nr. 47—48) iš pirmojo tomo. Į trečiąjį tomą, kaip jau minėta, įeina P. Giltebranto bibliografija ir 379 kitų dokumentų aprašymai. Dokumentų tarpe yra nemažai inventorių. Ketvirtojo tomo įžangoje, smulkiai aptariant aprašytą medžiagą, nurodoma, kad tarpe juridinio turinio rankraštinų rinkinių svarbūs yra inventorių rinkiniai, kuriuose esantys

⁴ Описание рукописного отделения Виленской Публичной библиотеки. Вып. I—V. В., 1895—1906.

Вып. I. 1895. XVII, 39, 144 с.

Вып. II. 1897. XIV, 152 с.

Вып. III. 1898. XXIV, 159 с.

Вып. IV. 1903. XXVI, 144 с.

Вып. V. 1906. XXII, 35, 137 с.

⁵ Гильтебрант П. Рукописное отделение Виленской Публичной библиотеки. Вып. I. В., 1871. XIV, 230 с.

II. Русские пергаменты. С. 67—106.

aktai „parodo valdų ribas, pinigines duokles ir natūralines prievoles; jie išryškina įvairias Šiaurės vakarų krašto kaimo bendruomenės puses, jos santykius su pilimi, miestu, karališka valdžia ir privačiais savininkais, piešia visuomeninę valstiečių buitį, santykius tarp bendruomenės narių“ ir t. t. Penktajame tome taip pat aprašyta eilė feodalinių žemės valdų, Supraslės spaustuvės ir kitų inventorių, keletas paskelbta prieduose iš-tisai. K. Jablonskis niekur nepaminijo šios didelės bibliografijos ir ne-nurodė jos prieduose esančių inventorių publikacijų. Pati bibliografija nėra tobula, ja pasinaudoti gana sunku, nes medžiagos išdėstymas for-malus ir nėra pagalbinio aparato (rodyklių). Be to, Vilniaus Viešosios bibliotekos fondai šiuo metu yra įvairiose bibliotekose, taigi, „Aprašy-mas...“ dabar gali būti panaudotas tik kaip pagalbinė priemonė biblio-grafinėms paieškoms, tyrinėjant, renkant ir leidžiant inventorių rin-kinius bei bibliografijas.

Ypatingas tarybinių Lietuvos istorikų dėmesys, skiriamas sociali-niams-ekonominiams klausimams, paskatino juos toliau rinkti dar neži-nomus šaltinius ir dokumentus bei gilintis į feodalizmo laikotarpio Lie-tuvos valstiečių istorijos problemas, kurias nušvietus, paaiškėtų daugelis šio laikotarpio visuomeninio-socialinio gyvenimo klausimų. Šaltinių tarpe svarbiausia vieta tenka feodalinių žemės valdų inventoriams. Lie-tuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas atliko didelį jų tyrimo darbą. Be kitų istorikų, šioje srityje toliau dirbo prof. K. Jablonskis. Jis surinko ir paskelbė daug inventorių, dalyvavo rinkinio paruošime ir kt.

Pirmasis stambus šaltinių rinkinys, išleistas Tarybų Lietuvoje,— „Lietuvos TSR istorijos šaltinių“ I tomas⁶. Jame pateikta daug medžia-gos apie Lietuvos ūkio vystymąsi feodalizmo laikotarpiu, apie valstiečių politinę-ekonominę padėtį, jų ūkį, prievoles ir kt. iki pat 1861 m. refor-mos. Be kitų šio pobūdžio dokumentų, rinkinyje skelbiami ir XVI, XVII, XVIII, XIX a. pirmosios pusės inventoriai bei jų ištraukos (p. 113, Nr. 154; p. 119, Nr. 159; p. 191, Nr. 228; p. 191—197, Nr. 229 ir kt.). Jie paimti iš įvairių bibliotekų fondų. Dalis šių inventorių jau anksčiau buvo skelbta įvairiuose leidiniuose. „Lietuvos TSR istorijos šaltiniuose“ jie išversti į lietuvių kalbą. Kitų dokumentų tarpe inventoriai čia yra svarbūs ir įdomūs, visapusiškai apibūdinant atskirus istorinius laikotar-pius, tačiau nesudaro savarankiško ir nuoseklaus šios rūšies šaltinių komplekso.

1962 m. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas išleidžia šaltinių rinkinį „Lietuvos inventoriai XVII a.“⁷. „Šiame rinkinyje pa-teikiami XVII a. Lietuvos dvarų inventoriai. Tokį leidinį išleisti paskatino tai, kad ši medžiaga yra labai reikšmingas istorijos šaltinis, o iki šiol nėra paskelbta nė vieno XVII a. tėvoninio dvaro inventoriaus, todėl ir istoriniuose darbuose apie XVII a. feodalinių santykių raidą Lietuvoje la-bai mažai konkrečių žinių tepateikiama“ (p. 5)— paaiškina leidinio įžan-goje jų sudarytojai K. Jablonskis ir M. Jučas. Šis rinkinys chronologiškai pratęsia 1934 m. išleistą rinkinį „XVI amžiaus Lietuvos inventoriai“, bet tam tikra prasme yra reikšmingesnis už jį. Istoriografijoje beveik nėra darbų apie XVII a. Lietuvos kaimą, tuo tarpu ankstesnis ir vėlesnis lai-ko tarpiai nemažai tyrinėti. Todėl XVII a. dokumentų paskelbimas yra la-bai svarbus.

⁶ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. T. I. Feodalinis laikotarpis. Red. kolegija: prof. J. Jablonskis (atsak. red.), istorijos m. kandidatas J. Jurginis, Lietuvos TSR MA tikrasis narys J. Žiugžda (vyriaus. red.). V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1955, 614 p. (Lietuvos TSR Mokslų akad. Istorijos in-tas).

⁷ Lietuvos inventoriai XVII a. Dokum. rinkinys. Sudarė K. Jablonskis ir M. Jučas. V., Valst. polit. ir moksl. lit. I-kla, 1962. 463 p. (Lietuvos TSR Mokslų akad. Istorijos in-tas)—Lygiagr. antraštė rusų k.

Rinkinyje skelbiama 115 inventorių, kurių apie du trečdalius yra iš XVII a. antrosios pusės. Jie atspindi Lietuvos ūkio nuniokojimą amžiaus viduryje vykusių karų metu, duoda „duomenų apie palivarkinio ūkio raidą, feodalinės rentos kitimus, turtingą valstiečių nelygybę, samdomojo darbo pradus. Siuose dokumentuose yra žinių apie kaimo amatus ir prekybą. Dalis jų atspindi miestelių padėtį“ (p. 5). Be tikrųjų inventorių (rejestrų), čia, kaip ir „XVI amžiaus Lietuvos inventoriuose“, skelbiami keli kitokie aktai, bet ir juose aprašomi dvarų trobesiai, pasėliai, gyvuliai, žemės, išvardijami valstiečiai ir jų prievolės, kaimai ir kt. Tačiau rinkinyje visai nepateikiama gausių valstybinių ir bažnytinių dvarų inventorių. Tik išimties keliu čia įdėta keletas inventorių dvarų, buvusių dabartinės Baltarusijos TSR teritorijoje. Sudarytojai nurodo, kad viename tome visi XVII a. inventoriai netilpo, todėl didelė dalis liko nepaskelbta. Jų nuomone, iš likusios medžiagos galima sudaryti dar du panašios apimties tomus.

Rinkiniui sudaryti buvo panaudoti rankraščiai, esantys įvairiose LTSR bibliotekose ir archyvuose. LTSR Centrinio valstybinio istorinio archyvo Senųjų aktų fondo rankraščiai sudaro leidinio pagrindą. Kita dalis dokumentų paimta iš Vilniaus Valstybinio V. Kapšuko universiteto Mokslinės bibliotekos rankraštyno, Lietuvos TSR MA Centrinės bibliotekos (Nr. 109) ir Lietuvos TSR Valstybinės respublikinės bibliotekos (Nr. 45) fondų. Visi rinkinyje pateikiami inventoriai spausdinami pirmą kartą ir yra skelbiami originalo (rusų arba lenkų) kalbomis.

Vidinė rinkinio sandara analogiška jau aprašytojo leidinio — „XVI amžiaus Lietuvos inventoriai“ — struktūrai. Inventoriai rinkinyje išdėstyti griežtai chronologine seka. Pirmuoju eina 1603 metų dokumentas, paskutinis rinkinyje — 1700 m. inventorius. Po kiekvieno dokumento pavadinimo sudarytojai pateikia trumpų žinių apie jo originalą, pažymi, kokioje bibliotekoje ar archyve jis saugomas, pažymi šifrą ir kitus duomenis. Kai reikia, apibūdinamos rankraščio ypatybės, defektai ir kt. Visi pateiktieji duomenys turi didelę bibliografinę-informacinę vertę ne tik bibliotekininkui, bet ir kiekvienam, besinaudojančiam leidiniu.

Rinkinio pabaigoje sudarytas išsamus mokslinis pagalbinis aparatas padeda skaitytojui giliau pažinti inventorių turinį. Tai pagalbinės pavadinimų ir dalykų rodyklės bei chronologinis dokumentų sąrašas. „XVI amžiaus Lietuvos inventoriuose“ jį atstojo tokiu pat metodu sudarytas rinkinio turinys. Tačiau rinkinyje yra ir trūkumų. Savo recenzijoje V. Dorošenko⁸ daro priekaištų rinkinio sudarytojams dėl pagalbinių rodyklių sandaros, ypač dėl dalykinės rodyklės trūkumų, dėl nukrypimų nuo kai kurių archeografijos reikalavimų ir kt. Beįgi iš viso rinkinį jis vertina teigiamai. „Pabaigoje dar kartą pabrėšime didelę mokslinę recenzuojamo leidinio vertę, — pažymi recenzijos autorius, — tokio turtingo savo turiniu ir atveriančio iš tiesų naujas Lietuvos feodalinio kaimo tyrinėjimo perspektyvas“ (p. 181).

Abu leidinius, „XVI amžiaus Lietuvos inventoriai“ ir „Lietuvos inventoriai XVII a.“, papildė Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos instituto paruoštas dokumentų rinkinys apie valstiečių ir miestelėnų ginčus su dvarų valdytojais⁹, pateikiantis medžiagą apie klasių kovą feodaliname

⁸ Дорошенко В. В. «Инвентари Литвы XVII вв.» — «История СССР», 1963, № 6, с. 176—181.

⁹ Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais: Dokum. rinkinys. D. 1—2. V., Valst. polit. ir moksl. lit. 1-kla, 1959—1961. (Lietuvos TSR Mokslų akad. Isterijos in-tas.)

D. 1. XVI—XVII amžiai. Sudarė K. Jablonskis. 366 p.

D. 2. XVIII amžius. Surinko R. Jasas ir J. Orda. Spaudai parengė R. Jasas. Red. K. Jablonskis. 592 p.

kaime. Valstiečių bei miestelėnų ginčai ir skundai išdėstyti į valsčius po valakų reformos siunčiamų revizorių ir komisorių aktuose bei sprendimuose, dalis jų įrašyta bajorų teismų knygose, dvarų ir dvasininkų dokumentinėje medžiagoje, kuri šiuo metu yra archyvuose ir bibliotekose. Ši medžiaga ir surinkta pastarajame leidinyje. „Valstiečių ir miestelėnų ginčai...“ istorikui, tyrinėjančiam feodalizmą Lietuvoje, padeda tiksliau atkurti to meto tikrovę, kurios faktai ne visuomet pakankamai visapusiškai konstatuojami inventoriuose.

Bibliotekose ir archyvuose dar yra labai daug niekur nepaskelbtų reikšmingų inventorių. Jų visų į rinkinius sudėti negalima. Jau minėtoje recenzijoje V. Dorošenka pažymi: „Reikėjo, mūsų nuomone, paskelbti pilną šiuo metu išaiškintų XVII a. Lietuvos inventorių sąrašą (jau bent privačių dvarų)... Tai padėtų ir toliau aiškinant feodališkus inventorius ne tik Vilniaus, bet ir kitų miestų — Gardino, Mogiliovo ir kt.— archyvuose“ (p. 180). Betgi praktiškai tai įgyvendinti, matyti, nėra taip lengva ir ypač — trumpu laiku.

Tokie specialistų istorikų pasisakymai inventorių bibliografavimo reikalu rodo, kad šios rūšies darbai respublikoje iš tikrųjų reikalingi praktiniams mokslo uždaviniams. Todėl ypač vertingas yra Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos, sistemingai skelbiančios savo rankraštinių ir dokumentinių fondų aprašymus, darbas. Neseniai ši biblioteka išleido naują stambią bibliografiją „Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas“¹⁰, sudarytą V. Abramavičiaus, padedant J. Sliubauskienei ir rankraščių skyriaus darbuotojai O. Cesnulevičiūtei. Bibliografijoje užregistruota apie pusantro tūkstančio vienetų XVI—XIX a. Lietuvos ir Baltarusijos žemės valdų inventorių iš 34 bibliotekoje saugomų rankraštinių fondų. Apžvalginiame straipsnyje bibliografijos pradžioje sudarytojas sumini visus peržiūrėtus fondus, nurodo juose išaiškintų vienetų skaičių. Ši informacija reikalinga, sistemingai tyrinėjant Lietuvos istorijos šaltinius. Ji taip pat parodo, kokį milžinišką, atidų ir kruopštų darbą teko atlikti, norint išaiškinti ir tvarkingai pateikti skaitytojams bibliografijoje aprašomus inventorius.

Tačiau bibliografijoje užregistruoti ne visi bibliotekos rankraščių skyriuje saugomi feodalizmo laikotarpio inventoriai. Čia „tik ta jų dalis, kurią iki šiol buvo galima atrinkti iš sutvarkytų fondų, turinčių bent laikino pobūdžio signatūras (šifrus)“ (p. 12). Įdomūs yra medžiagos atrankos principai, apie kuriuos niekur neužsimėna sudarytojas. Pirmiausia kyla klausimas, ar visi bibliotekoje esami ir sutvarkytuose fonduose išaiškinti inventoriai atsispindi bibliografijoje? Atsakyti padeda bibliotekos rankraščių skyriaus inventorių kartoteka, kuriai medžiagą rinkti pradėta 1949—1950 m., kai čia aptariama bibliografija dar nebuvo ruošiamą. Tai darbo kartoteka, kuri buvo reikalinga tam tikru laikotarpiu, tvarkant rankraščių skyriaus fondus. Specialiai skaitytojams ji nėra skirta ir daugiausia buvo panaudojama pačių darbuotojų įvairiai informacijai. Todėl apie jos sudarymo sistemą, privalumus ar trūkumus čia kalbėti nėra reikalo. Pažymėtina tik tai, kad kartotekoje aprašytų inventorių chronologinės ribos yra žymiai platesnės, negu užregistruotų bibliografijoje. Be XVI—XIX a. pirmosios pusės dokumentų, čia surinkta nemažai XIX a. antrosios pusės ir keliolika XX a. pradžios inventorių. Bibliografijoje jie nėra atvaizduoti, ir, atrodo, sudarytojas pasielgė teisingai, išskirdamas inventorius pagal jų priklausymą atskiriems Lietuvos istorijos laikotarpiams, nes jų turinys atspindi būdingus savo meto ekonominio išsi-

¹⁰ Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas. Sudarė V. Abramavičius. V., Laikr. ir žurn. 1-kl., 1963. 557 p. su iliustr. (Lietuvos TSR Mokslų akad. Centr. b-ka).—Lygiagr. antr. ir dalis teksto rusų k.

vystymo ir socialinio gyvenimo reiškinius. Po 1861 m. reformos pasikeitė pačių inventorių esmė. Vėlesni inventoriai tėra turto išvardijimas įvairiais tikslais, o ankstesnieji yra teisinis atskirų klasių padėties įtvirtinimas. Tiesa, kapitalizmo laikotarpio Lietuvos inventoriai iki šiol mažai tėra tyrinėti ir skelbti, todėl sistemingas jų pateikimas turėtų svarbią praktinę reikšmę. Tačiau tai yra didelio savarankiško darbo objektas. Be to, bibliotekoje esančios kartotekos dalis šia prasme dar nepakankamai išsamiai ir pilnai atskleidžia rankraštinųjų fondų turinį.

Palyginus bibliografijoje užregistruotą ir kartotekoje surinktą XVI—XIX a. pirmosios pusės medžiagą, paaiškėjo, kad ne visi kartotekoje užfiksuoti inventoriai įtraukti į bibliografiją. Galima suprasti, kodėl bibliografijoje aprašomas tik vienas dokumento egzempliorius, kodėl neduodama ištraukų ar fragmentų aprašų, pvz., Balbėnų dvaro 1643 m. inventoriaus fragmentas (RA-1351) neįtrauktas, o užregistruotas tik pilnas 1644 m. inventorių (Nr. 248), neužregistruota Silniškių palivarko 1608—1628 m. inventoriaus ištrauka Kelmės dvaro dokumentuose (A-178) ir pan. Tačiau nėra aišku, kodėl bibliografijoje nepateiktas Mingailų dvaro (Kauno pavietas) 1617 m. turto aprašymas (TA-353), Gniezno dvaro 1643 m. inventorių (RA-1551), Lietuvos evangelikų-reformatų sinodo archyvo 1688 m. inventoriaus sąrašas (ERS-10) ir kt. Atrodo, atrenkant inventorių, buvo atsižvelgiama į jų svarbumą, ir menkesnės vertės buvo praleisti, tačiau tai būtinai reikėjo aptarti bibliografijos pratarmėje.

Kalbant apie medžiagos atranką, iškyla dar vienas klausimas, susijęs su Vilniaus Viešosios bibliotekos rankraštiniam fonde buvusiais inventoriais. Dabartiniu metu šios bibliotekos fondai yra Vilniaus universiteto ir Mokslų akademijos bibliotekų rankraščių skyriuose. Juose nemažai inventorių, kurie, kaip jau minėta, savo laiku buvo užregistruoti Viešosios bibliotekos fondų aprašyme. Bibliografijoje „Feodalinis žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas“ iš šių fondų (fondai B₂, B₃, B₄) registruojama nemažai inventorių, tačiau tik vienos pozicijos (Nr. 36) bibliografiniuose duomenyse nurodoma, kad jų paminėta šiuose kataloguose. Surinkus analogiškus duomenis, lyginant naujai ruošiamą bibliografiją su senais fondų aprašais, aišku, būtų atliktas labai didelis ir labai reikalingas darbas. Dabar nėra aiškūs bibliografijos santykis su „Aprašymu...“ Tai žinoti ypatingai svarbu, ateityje sudarant suvestinę inventorių bibliografiją, taip pat kasdieniniam specialistų darbui. Apskritai, įžanginiame straipsnyje, šiaip jau labai išsamiai, būtų reikėję plačiau paaiškinti inventorių atranką bibliografijai bei nurodyti, kiek pilni yra bibliografiniai duomenys apie inventorių publikacijas ir paminėjimą, iš kokių šaltinių jie surinkti.

Kaip rodo bibliografijos antraštė, čia užregistruoti dabartinės Lietuvos TSR teritorijoje buvusių dvarų, kaimų ir kiti inventoriai. Didžiausia inventorių dalis yra iš Zemaitijos, kiti — iš Šiaurės, Rytų ir Pietų Lietuvos. Tam tikras inventorių skaičius liečia ir dabartinės Baltarusijos TSR teritoriją, kur buvo Vilniaus vyskupų, bažnyčių, vienuolynų, didikų feodalinės valdos. Šie dokumentai savo turiniu yra organiškai susiję su Lietuva, todėl ir pateikiami bibliografijoje.

Inventoriai rašyti rusų (baltarusių), lotynų, lenkų ir vokiečių kalbomis. Lietuvių kalba nėra nė vieno dokumento. Bibliografijoje jie išdėstyti griežtai chronologine seka, neatsižvelgiant į kalbas, kaip ir aukščiau minėtuose inventorių rinkiniuose. Kiekvieno amžiaus inventorių atitinka atskiras bibliografijos skyrius, kurio viduje laikomasi nuoseklios dokumentų chronologijos. Skyrių pabaigoje po atskira rubrika surenkami kiekvieno amžiaus inventoriai, neturintieji tikslios datos, ir išdėstomi valdų pavadinimų abėcėlės tvarka. Skyrių viduje atskiri metai, iš kurių

yra daugiau inventorių arba svarbesnis dokumentas, sudaro poskyrius. Kaip jau buvo minėta anksčiau, toks medžiagos išdėstymas yra labai aiškus ir patogus, šiuo atveju ne tiktai dokumentų rinkiniuose, bet ir bibliografijoje.

Bibliografijoje užregistruoti inventoriai pagal atskirus-skyrius skirstomi taip: XVI a.—134 vienetai, XVII a.—239 vienetai, XVIII a.—705 vienetai ir XIX a. (iki 1861 m.)—365 vienetai.

Bibliografijoje yra inventorių, kurie atvaizduoja vienos vietovės socialio-ūkinio gyvenimo raidą, papročius pamečiui per šimtmetį ar kelis. Antai Adučiškio, Pasvalio ir kt. inventoriai tęsiasi nuo XVI a. antrosios pusės iki pat XIX a. vidurio. Gana daug inventorių yra daugiau atsitiktiniai, parodo tik kurių nors vienerių metų vietovės ūkinę padėtį ar pan.

Seniausias bibliografijoje nurodytas dokumentas yra 1537 m. rugsėjo 26—28 d.—„Ресепт всех платов и доходов господарских. . .“ Jo ištraukos buvo skelbtos leidiniuose „Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais“ ir „Lietuvos TSR istorijos šaltinių“ pirmuosiuose tomuose. Aprašyta dar keletas XVI a. pirmosios pusės niekur neskelbtų inventorių. Iš visų XVI a. užregistruotų 134 inventorių, kaip nurodyta bibliografijoje, 7 buvo paskelbti išties arba ištraukomis įvairiuose leidiniuose. Tik 2 iš 7 yra paskelbti po 1934 m. Vienas, jau minėtasis (Nr. 1),—tarybinio laikotarpio šaltinių rinkiniuose, kitas, Gilvyčių palivarko (Viduklės valsčiuje) 1596 m. inventorius (bibliogr. Nr. 106), K. Jablonskio atspausdintas „Lietuvos archyve“ 1936 m. Penkios iš likusių publikacijų yra įtrauktos į K. Jablonskio pateiktą „Kitur spausdintų inventorių sąrašą“. Vienas, 1567 m. inventorius (Nr. 36), užregistruotas P. Giltebranto 1871 m. bibliografijoje ir pakartotinai—Vilniaus Viešosios bibliotekos rankraščių skyriaus aprašyme 1898 m. Visi kiti bibliografijoje nurodyti XVI a. inventoriai, atrodo, niekur nebuvo skelbti. Tuo būdu, šis bibliografijos skyrius smarkiai papildė iki šiol turėtas žinias apie XVI a. Lietuvos inventorius, taip pat K. Jablonskio sudarytą paskelbtų šio amžiaus inventorių bibliografiją.

XVII a. Lietuvos inventoriai, kaip nurodyta ir rinkinio „Lietuvos inventoriai XVII a.“ pratarinėje, iki šiol beveik nebuvo skelbti. Iš visų bibliografijoje aprašytų XVII a. 239 inventorių tik dviejų (Nr. 108 ir 244) ištraukos yra skelbtos „Lietuvos TSR istorijos šaltinių“ pirmajame tome ir du (Nr. 349, 359) yra paminėjęs K. Jablonskis leidinyje „Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje“. Taigi, rinkinyje paskelbti ir bibliografijoje aprašyti inventoriai istorikams yra nauja medžiaga. Abu darbai vienas kitą papildė ir sudaro vieningą šaltinių sistemą XVII a: Lietuvos ūkiui ir valstiečių padėčiai tirti.

Gausiausią bibliografijos dalį sudaro XVIII a. inventoriai—705 vienetai, kurie taip pat kaip ir XIX a. inventoriai (365 vienetai) ligi šiol nebuvo publikuoti jokiam šaltinių rinkinyje arba kitokiame leidinyje. Nei šie, nei kiti XVIII—XIX a. inventoriai nebuvo išleisti atskiru rinkiniu. Taigi, bibliografijoje pateikti dokumentų aprašai yra vienintelis sistemingas šio laikotarpio inventorių išdėstymas, nors ir atspindintis tik vienos bibliotekos fonduose esančią, o ne visą svarbiausią medžiagą.

Bibliografijoje užregistruoti inventoriai savo turiniu yra labai įvairūs. Jau pratarinėje sudarytojas nurodo, kad bibliografija „skiriama materialinės kultūros tyrinėtojams, švietimo darbuotojams, meno ir technikos istorikams, ekonomistams, lituanistams, geografams, bibliografams ir kitiems skaitytojams, kurie Centrinės bibliotekos rankraščių skyriaus rinkiniuose ieško dokumentinių šaltinių, atspindinčių feodalizmo laikotarpio valstiečių išsivadavimo kovą iš baudžiavos jungo, Lietuvos ekonominę, teisinę ir kultūrinę tikrovę“ (p. 5).

Inventoriuose aprašyti valstiečių ūkiai, jų turtas ir prievolės bei mokesčiai, maištaujančių, dingusių, pabėgusių valstiečių sąrašai, dvaruose esantys kalejimai, piniginės ir fizinės bausmės už bažnyčios nelankymą ir kiti faktai parodo socialinius santykius, klasių kovą ir atskirų valstiečių padėtį feodalinėje Lietuvoje. Inventoriuose nepaprastai daug medžiagos apie žemės ūkį: trilaukio sistemą, sėjomainas, daržininkystę ir sodininkystę, gyvulininkystę, paukštininkystę, žuvų ūkį, miškininkystę ir kt. Juose randama daug žinių apie maistą ir jo gaminimo būdus, kasdieninėje buityje naudojamus amatininkų dirbinius ir prabangos dalykus. Technikos istorikui įdomus pilių apginklavimo ir įvairių įrengimų aprašymas, žinios apie malūnus, stiklo gamyklas, pirčių mechanizavimą bei kitokius pramonės įrengimus, įvairius meistrus ir t. t. Inventoriuose dažnai smulkiai aprašomi pastatai, yra daug medžiagos apie muzikinį gyvenimą, knygas, bibliotekas, archyvus ir jų sutvarkymą. Visa tai turėtų būti naudinga architektūros ir statybos tyrinėtojams, kultūros ir meno istorikams. Lietuvių kalbos ir literatūros specialistai inventoriuose ras daug senų lietuviškų žodžių, vietovardžių, asmenvardžių ir kt.; taip pat medžiagos apie rašytojo P. Cvirkos protėvius ir panašią medžiagą. Senesni, XVI—XVII a. dokumentai gali būti įdomūs paleografiniams ir sfragistikos tyrinėjimams.

Visa rodyklės metodika ir jos sudarymo principai padeda atskleisti bibliografijoje užregistruotos medžiagos turinį. Rankraščių aprašas labai išsamus, plačiai charakterizuojantis dokumentą, kas būdinga ir kitoms V. Abramovičiaus sudarytomis bibliografijoms. Kiekvienas aprašas pradedamas sutrumpinta dokumento antrašte originalo kalba. Po to seka originalo ir nuorašų bei išrašų tikslios datos, žinios apie rankraštį, jo kalbą, lapų skaičių, jų stovį ir popieriaus dydį. Aprašo nevienodumų, kaip pavyzdžiui, nurodant toms spaudinių apraše (Nr. 102, 107, p. 66—67), yra labai maža ir, tikriausiai, jie priskirtini prie korektūros klaidų. Visi užregistruoti dokumentai, pradėdant pirmuoju ir baigiant 1432, turi eilės numerį ir yra anotuoti.

Anotacijos dažniausiai yra trumpos, tačiau nuosekliai atpasakoja dokumentų turinį, pateikia faktus ta tvarka, kuria jie įrašyti inventoriuje. Tai padeda skaitytojams pasirinkti reikiamą inventorių. Anotacijoje nurodoma kiekvienos valdos geografinė vieta pagal šiuo metu esamą administracinį paskirstymą, pateikiant vietovardžių pavadinimus pagal žinyną „Lietuvos TSR administracinis teritorinis suskirstymas 1959 m. vasario 1 dieną“. Neišlikę iki mūsų dienų pavadinimai nurodomi pagal įrašytus dokumentų tekste. Po anotacija pateikiami bibliografiniai duomenys apie inventorius paskelbimą arba paminėjimą įvairiuose leidiniuose. Tačiau tokių duomenų nedaug, nes daugelis inventorių niekur neskelbti. Čia taip pat nurodomi šifrai, pažymintieji rankraščių saugojimo vietą bibliotekos fonduose.

Bibliografijoje užregistruotų inventorių turinį ir kitas jų ypatybes plačiau atskleidžia pagalbinės rodyklės, kurių yra keletas. „Bendroji (baltarusiškų, lotyniškų, lenkiškų ir vokiškų tekstų) rodyklė“ ypač vertinga skaitytojams, nemokantiems lietuvių kalbos. Rodyklė padeda geriau susiorientuoti bibliografijoje pateiktuose inventoriuose ir praktiškai jais pasinaudoti. Ji sudaryta iš vietovardžių, vardų bei dalykų, paminėtų dokumentų antraštėse. Ši rodyklė duota visoms kalboms vienoda transkripcija, lotynų abėcėle. Priešingu atveju medžiaga būtų labai išsklaidyta.

Dokumentų antraštėse esanti medžiaga nenaudojama O. Cesnulevičiūtės sudarytose lietuviškose pavardžių ir vietovardžių rodyklėse. Jose išskelti anotacijose nurodyti lietuviški vietovardžiai, valstiečių pavardės ir kt. Šios rodyklės yra žymiai išsamesnės, negu pirmoji. Pavyzdžiui,

jau vien puslapių skaičiumi (p. 488—545) lietuviška „Vietovardžių rodyklė“ yra didesnė, negu „Bendroji...“ (p. 457—478), į kurią, be vietovardžių, įeina pavardės, dalykai ir pan. „Vietovardžių rodyklėje“ pateikiami ne tik dvarų, palivarkų, paviety, kaimų pavadinimai, bet ir inventoriuose paminėti miškų (Arkliadunų miškas — 1149, Atlydžio giria — 327), upių (Gravos upė — 1019), pelkių (Revų Kalno pelkė — 706), ežerų (Ramiojo ež. — 223), raistų (Ramočio raistas — 1023), pievų (Ridzikėlių pieva — 279) ir kitokie pavadinimai. Taip pat ir lietuviška „Pavardžių rodyklė“ yra daug platesnė negu „Bendroji...“, kurioje vyrauja dvarininkų, įvairių administratorių, tarnautojų, karininkų, dvasininkų, kuni-gaikščių ir kt. pavardės, dažniausiai įtraukiamos į inventorių antraštes. „Pavardžių rodyklėje“ atsispindi inventorių tekstuose užrašytos valstiečių, baudžiauninkų, „laisvųjų žmonių“, kumečių, kampininkų, politinių kalinių, miestiečių, amatininkų ir kitos pavardės. Nedidelė dalis pavardžių bei vietovardžių pasikartoja ir lietuviškose rodyklėse, ir „Bendrojoje...“ rodyklėje, tačiau, apskritai, jos smarkiai vienos kitas papildo.

Vertinga yra dalykų rodyklė, ypač atskirų sričių specialistams, renkantiems medžiagą kurios nors vienos mokslo šakos istorijai ar besidomintiems atskiru klausimu. Pavyzdžiui, pagal rodyklę galima rasti medžiagos apie trilaukio sistemą, valstiečių priešinimąsi, amatininkus, įmones, muzikos instrumentus, bibliotekas, spaustuves ir kt. Čia iškelta daug siaurų, specialių klausimų: „Kaladės“ — kalinimo priemonė — 485; Prietarai — 847; Šiltadaržis — 990; Kompasas — 268, 530, 1012 ir t. t. Tačiau rodyklėje pasigendama daugiau rubrikų, nušviečiančių valstiečių padėtį bei jų prievoles: „Lažas“, „Činšas“, „Duoklės (medum, avižom, rugiais)“ ar pan. Nors ir atspindėdama svarbiausias inventorių turinio detales, „Dalykų rodyklė“ vis tik yra palyginti nedidelė ir negali lygintis, pavyzdžiui, su rinkinio „XVI amžiaus Lietuvos inventoriai“ dalykine rodykle, nors iš bibliografijos šito, tur būt, negalima ir reikalauti.

Pagalbinį knygos aparatą papildo santrumpų ir iliustracijų sąrašai. Specialistams, tikriausiai, būtų įdomus pagalbinis jau skelbtų dokumentų sąrašas, arba sąrašas leidinių, kuriuose buvo publikuoti bibliografijoje pateikti inventoriai. Toks sąrašas nepareikalautų daug pastangų iš sudarytojų, nes skelbtų dokumentų yra nedaug. Dabar jie pasimeta tarp daugybės kitų. Sąrašas galėtų dar vienu aspektu apibūdinti bibliografijos medžiagą.

Bibliografijos „Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas“ praktinė vertė visiems skaitytojams — kultūros darbuotojams — yra labai didelė. Tačiau ją reikia vertinti, visų pirma, kaip Lietuvos valstiečių istorijos šaltinių bibliografiją, skirtą istorikams (tikriausiai, tai buvo galima labiau pabrėžti ir bibliografijos antraštėje). „Sunku pervertinti tokio leidinio reikšmę,— pažymi Lietuvos istorikas N. Ulaščikas savo atsiliepime apie šią bibliografiją.— Tyrinėtojai pirmą kartą gauna tokią suvestinę, kurios dėka laikas, reikalingas šaltinių paieškoms, sutrumpėja iki minimumo, tuo labiau, kad šiuo metu yra galima užsakyti bet kurio inventorius mikrofilimą. Tokios rodyklės ypač palengvina šį uždavinį“¹¹. „Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas“ turi ir visąsąjunginę reikšmę. Pavyzdžiui, juo galės pasinaudoti Baltarusijos TSR istorijos specialistai. Bibliografija savo turiniu bus įdomi ir Lenkijos Liaudies Respublikos istorikams. Tik labai nedidelis knygos tiražas (600 egz.) vargu ar patenkis visus mokslinių darbuotojų poreikius.

¹¹ Улащик Н. Н. «Описание инвентарей феодальных владений в Литве». — «История СССР», 1963, № 6, с. 183.

Pažymėtinas aukštas bibliografijos mokslinis lygis, gerai apgalvota jos sudarymo metodika. Inventorių, kaip ir apskritai istorinių šaltinių bibliografija, visuose rodyklės sudarymo etapuose (medžiagos surinkimas ir atranka, klasifikavimas, aprašymas, anotavimas ir kt.), reikalauja tam tikrų metodikos ypatumų, lyginant ją, pavyzdžiui, su istorinės literatūros bibliografija. Šiuos ypatumus apsprendžia skirtingas registruojamos medžiagos (šaltinių ir literatūros) pobūdis. Kai kuriais požiūriais (aprašymas, medžiagos pateikimas, pagalbinis aparatas ir pan.) šaltinių bibliografavimo metodika yra artima šaltinių rinkinių sudarymo metodikai. Tačiau esminį jų skirtumą sudaro kiti tos pačios medžiagos pateikimo tikslai ir uždaviniai. Tai matyti, ir lyginant aukščiau aptartus inventorių rinkinius bei bibliografijas.

Bibliografijos „Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas“ sudarytojui pavyko teisingai suderinti visus šiuos sudėtingus klausimus, nors nei teorinėje literatūroje, nei praktiniame bibliografijų sudarymo darbe jie ligi šiol nebuvo liečiami. „Prie knygos sudarymo — nurodoma bibliografijos įžangoje — daug prisidėjo Lietuvos TSR Mokslų akademijos akademikas prof. Konstantinas Jablonskis“, didelis inventorių žinovas, „suteikęs metodinę konsultaciją, kritines pastabas ir vertingus papildymus“ (p. 15). Tai, be abejojimo, taip pat nulėmė darbo reikšmę, kuri, kaip buvo parodyta aukščiau, neabejotina. „Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas“ — stambiausia iš visų Tarybų Lietuvoje, taip pat ir anksčiau, išleistų istorinių bibliografijų. Be to, ji didžiausia iš visų žinomų Lietuvos TSR istorijos šaltinių bibliografijų.

Baigiant galima apibendrinti ir inventorių rinkimo, skelbimo, jų bibliografijų sudarymo darbo rezultatus. Dalis (apie trečdalį) XVI ir XVII a. Lietuvos inventorių yra paskelbta rinkiniuose. XVI a. paskelbtų inventorių daugumą sudaro Universiteto ir Mokslų akademijos bibliotekų rankraščių skyriuose esantys originalai, XVII a. inventorių — LTSR Centrinio valstybinio istorinio archyvo Senųjų aktų fondo rankraščiai ir palyginti nedaug medžiagos, esančios LTSR Valstybinėje respublikinėje ir kitose bibliotekose bei archyvuose, kuriuose, prof. K. Jablonskio liudijimu, yra likę nemažai vertingų inventorių; juos atskleisti skaitytojams tebėra svarbus mokslinio ir bibliografinio-informacinio darbo uždavinys. Taip pat sudaryta anksčiau publikuotų XVI a. inventorių bibliografija, išleistas Vilniaus Viešosios bibliotekos rankraščių aprašymas, kuriame nurodyti įvairių amžių ir įvairūs inventoriai. XVI—XVII a. inventoriai, saugomi Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos Rankraščių skyriuje, taip pat čia esantys ir ligi šiol mažai tyrinėti XVIII—XIX a. pirmos pusės inventoriai užregistruoti bibliografijoje „Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas“.

Minėti inventorių leidiniai ir bibliografijos neišsemia visų šių dokumentų tyrimo galimybių. Pavyzdžiui, Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto Mokslinės bibliotekos rankraščių skyriuje yra turtinga inventorių kolekcija. Daug šios rūšies medžiagos tebėra LTSR Centriniam valstybiniame archyve ir kitur. Kaip jau nurodyta aukščiau, tik labai nedidelė dalis inventorių yra paskelbta, aprašyta bibliografijose ir kt. Reikalinga, kaip rašo V. Dorošenka savo recenzijoje, registracinė visų išaiškintų inventorių bibliografija.

Kalbant apie inventorių bibliografavimą, kartu iškyla Lietuvos istorijos spausdintų šaltinių bibliografijos sudarymo klausimas. Medžiagos tokiai bibliografijai, kaip savarankiškam darbui, yra labai daug, o jos reikšmė specialistams taip pat neabejotina. Tai galėtų būti pirmas žingsnis, ruošiant išsamią literatūros Lietuvos TSR istorijos klausimais bibliografiją. O kad ji yra reikalinga, specialistai vis labiau jaučia. Išsami visų

rankraštinių šaltinių bibliografija yra vélesnis ir žymiai sudétingesnis darbas. Tuo tarpu realiai planuoti galima tik atskirų bibliotekų rankraštinių fondų teminius aprašus bei kelių bibliotekų suvestines temines rankraščių bibliografijas.

Vilniaus Valst. universitetas
Bibliotekininkystės katedra

Įteikta
1963 m. lapkričio mėn.

СБОРНИКИ И БИБЛИОГРАФИИ ИСТОРИЧЕСКИХ ИСТОЧНИКОВ ПО ВОПРОСАМ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ ЛИТВЫ

А. ЛЯХОВИЧЮТЕ

Резюме

Центральное место в истории Литвы феодального периода занимают вопросы генезиса феодализма, развития классовой борьбы и истории литовского крестьянства.

В литовской буржуазной историографии эти вопросы почти не затрагивались. Не изучались документы и источники, характеризующие экономическое и правовое положение крестьян, их отношения с землевладельцами, сопротивление эксплуатации и т. д. Единственный сборник документов — «Литовские инвентари XVI века» — был издан в 1934 году и подготовлен известным историком К. Яблонским. В сборнике составлена библиография инвентарей, раньше опубликованных в других изданиях (98 назв.). Подготовленный К. Яблонским сборник документов и первая библиография инвентарей до сих пор имеют большое практическое значение для специалистов-историков.

«Описание рукописного отделения Виленской Публичной библиотеки», неупомянутое К. Яблонским, содержит информацию о богатых фондах различного рода инвентарей (феодальных землевладений, церковных и др.) в Виленской Публичной библиотеке (конец XIX—начало XX вв.). Теперь эти фонды находятся в различных библиотеках республики и «Описание...» может служить только как вспомогательное пособие для библиографических розысков при составлении сборников инвентарей, их библиографий и выявлении отдельных документов.

Историки Советской Литвы, уделяющие большое внимание вопросам феодализма, истории крестьянства в Литве, считают инвентари одним из основных источников для решения ряда исторических проблем этого периода. Институт истории Академии наук Литовской ССР издал несколько сборников, в которых, кроме самих инвентарей, даются их дополняющие документы («Документы и материалы по истории Литовской ССР», т. I. В., 1955; «Тяжбы литовских крестьян и жителей местечек с управителями имений», ч. 1—2. В., 1959—1961). В 1962 году опубликован специальный сборник «Инвентари Литвы XVII в.». Центральная библиотека Академии наук Литовской ССР подготовила по материалам своих фондов «Описание инвентарей феодальных владений в Литве» (В., 1953), регистрирующее около 1500 документов из 34 различных фондов и коллекций библиотеки.

В статье основное место уделено анализу библиографий инвентарей. Главной из библиографий является последняя, выделяющаяся высоким научным уровнем и некоторыми методическими особенностями. Эта библиография инвентарей — большой вклад в библиографию по истории Литвы. Она имеет большое практическое значение для широкого круга научных работников.

До сих пор больше всего изучены инвентари XVI—XVII вв., часть которых публиковалась в различных изданиях. Составлены два специальных их сборника и библиографии. Инвентари XVIII — первой половины XIX вв. почти нигде не публиковались и отражены лишь в библиографиях. Исследованные документы свидетельствуют о большом значении инвентарей, как источника истории крестьянства в Литве. Это определяет и значение библиографии инвентарей, а также указывает на задачи дальнейшего всестороннего исследования, учета и систематизации такого рода документов. Поднимается вопрос о составлении исчерпывающих библиографий опубликованных и рукописных источников по истории Литвы.
